

19. Yüzyıl İhya Hareketleri: Seyyid Ahmed Şehid ve Tarikat-ı Muhammediye Örneği*

Kazım KARAYİĞİT**
Ahmet BAĞLIOĞLU***

ÖZ

XVIII. yüzyılda Şah Veliyyullah ile başlayan hadis ve sünnetin ön plana çıkarılarak dinin bid'at ve hurafelerden temizlenmesi anlayışı bir asır sonra Seyyid Ahmed Şehid tarafından devam ettirilmiştir. Seyyid Ahmed Şehid ve kurmuş olduğu Tarikat-ı Muhammediye hareketi altkıtada dinin saf haline dönüşünü vurgulayan bir geleneği temsil etmiştir. O ve hareketi tevhid akidesine önem vermiş, bölgedeki Müslümanlar arasında yaygın olan bid'at ve hurafeleri şirk olarak görmüştür. O bölgedeki dini bozulmanın sebebini taklit anlayışı ve sûfi ritüellerinde görmüştür. Onun vurgusu Hintli Müslümanların bu tür inançları terk ederek Kur'an ve sünnette dönmesi ve bu iki kaynaktan hareketle içtihat yapması yönünde olmuştur. Onun ve hareketinin görüşleri Vehhabi hareketiyle benzerlikler göstermektedir. Onun ölümünden sonra takipçileri onun ölmediğini ve geri döneceğine inanmışlardır. Onun din anlayışının kendisinden sonra gelen grupları etkileyerek bölgede katı bir din anlayışının yayılmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma XIX. yüzyıl Hindistanı'nda ortaya çıkan Seyyid Ahmed ve hareketi Tarikat-ı Muhammediye'yi incelemeyi hedeflemektedir. Seyyid Ahmed'in kısa biyografisi aktarıldıktan sonra liderlik ettiği hareketin ortaya çıkışı, dini görüşleri, Vehhabilik'le ilişkisi, bölgeye ve günümüze etkisi ele alınacaktır. Seyyid Ahmed ve Tarikat-ı Muhammediye hakkındaki bu

---

* Bu çalışma, devam etmekte olan "Tarihsel Süreçte Hindistan Ehl-i Hadis Ekolü" adlı doktora tezimizden üretilmiştir.

Yazarlar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedirler.

** Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri Anabilim Dalı, Artvin, Türkiye, e-mail: kazimkarayigit@artvin.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1478-0939

*** Doç Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye, e-mail: ahmet.baglioglu@deu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-5852-6951.

araştırmanın bölgedeki kayıp hareketlerden birini ortaya çıkararak XIX. yüzyıla dair çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İhya, Şirk, Cihad, Seyyid Ahmed Şehid, Tarikat-ı Muhammediyye

19th Century Revival Movements: the Example of Sayyid Ahmed Shahid and the Tarikat-i Muhammadiyyah

ABSTACT

The concept of purifying the religion from heresy and superstitions by highlighting hadith and sunnah, which started with Shah Veliyyullah in the 18th century, was continued a century later by Sayyid Ahmad Shahid. Sayyid Ahmed Shahid and the Tarikat-ı Muhammadiyyah movement he founded represented a tradition that emphasized the return of religion to its pure state in the subcontinent. He and his movement gave importance to the belief of monotheism and considered the bid'ahs and superstitions common among Muslims in the region as polytheism. He saw the reason for the religious deterioration in that region in the understanding of imitation and sūfî rituals. His emphasis is that Indian Muslims should abandon such beliefs and turn to the Quran and Sunnah and make ijihad based on these two sources. His and his movement's views are similar to the Wahhabi movement. It has been concluded that his understanding of religion influenced the groups that came after him and caused the spread of a strict understanding of religion in the region. This work aims to examine Sayyid Ahmad and his movement Tarikat-ı Muhammadiyya, which emerged in India in the 19th century. After Sayyid Ahmad's short biography is given, the emergence of the movement he led, his religious views, whether he was influenced by Wahhabism, and its impact on the region and today will be discussed. This research on Sayyid Ahmad and the Tarikat-ı Muhammadiyya reveals one of the lost movements in the region and It is aimed to contribute to studies on the 19th century.

Keywords: Revival, Polytheism, Jihad, Sayyid Ahmad Shahid, Tarikat-ı Muhammadiyyah

GİRİŞ

Hindistan'ın İslâmlaşma sürecinde¹ Hindularla Müslümanlar arasında bir etkileşim meydana gelmiştir. Bu süreçte rol oynayanlar ulemadan çok sûfiler olmuştur. Hinduların alt tabakalarından gelenlerin İslâm'ı kabul etmesinde sûfi kesimin etkili olduğu ifade edilmektedir.² Altkıtanın İslâmlaşma sürecinde sûfilerin etkisi yadsınamaz olmakla birlikte sûfilerin inanç konuları, ibadetler ve ahlaki değerlerdeki batnî yorumları öne çıkarmaları ilerleyen süreçte hadis ve fıkıh ağırlıklı düşünen Sünnî ulemanın tepkisine neden olmuştur. Gelenekçi Sünnî ulemaya göre İslâm akaidini tehdit edecek derecede İslâmî olmayan uygulamalar dini düşünceye girmiş ve ahlaki çöküntüye sebep olmuştur. Sözü edilen dönemde sûfilîğin Müslüman halk arasında yaydığı ahlaki çöküntüye karşı çıkanların başında Şeyh Ahmed Sirhindi gelmektedir. O İbnü'l-Arabî'nin vahdetü'l-vücûtu felsefesine karşı çıkarak ıslah edilmiş sûfi usullerle desteklenmiş şeriat değerlerine vurgu yapmıştır.³

Hint altkıtasında 1556-1605 yılları arasında Babürlü hükümdarı Ekber Şah bölgede var olan dinlerin sentezinden oluşan Din-i İlahî⁴ adında yeni bir din icat etmiş ve insanlara da bu dine girme hususunda baskı yapmıştır. Babürlülerin yıkılması ve İngilizlerin bölgeye hakim olması ile birlikte siyasi ve ekonomik istikrarsızlık artmış, dini ve sosyal hayatta da bozulmalar yaşanmış ve Müslümanlar arasında da taklitçilik ve hurafelere olan inanç yaygın hale gelmiştir.⁵

Hintli Müslümanlar, oryantalistlerin İslâm rivayet geleneğini sorguladıkları, bu geleneğin sıhhatine yönelik eleştiriler getirdikleri bir durumla karşı karşıya da kalmışlardır. Bu tepki Müslümanların nebevi

¹ Hindistan'ın İslâmlaşma süreci hakkında geniş bilgi için bkz; Abdülmün'im en-Nemr, *Taribu'l-İslam fi'l-Hind* (Beyrut: Müessesetü'l-Câmi'iyye, 1981), 101-110; Muhyiddin Elvâî, *ed-Da'vetü'l-İslamiyye ve tatavvuruha fi şibhi'l-gârrati'l-Hindîyye* (Dımaşk: Daru'l-Kalem, 1986), 181-183,189-200; Abdülhamit Birşık, *Hint Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001), 19-22.

² Muhammed Bahâuddin, *Tarib-i Ehl-i Hadis* (Dehli: Mektebe-i İslamiyye, 2008), 2/573; Fazlurrahman, *İslam*, çev. Mehmet Dağ- Mehmet Aydın (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 300-301.

³ Fazlurrahman, *İslam*, 302.

⁴ Aziz Ahmed, *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları*, çev. Latif Boyacı (İstanbul: İnsan Yayınları, I. Baskı 1995), 240

⁵ İsmail Bulut, *Dehlevi Düşüncesinde Mistik Yapı ve Rüya Kavramının Önemi*, *Kelam Araştırmaları*, 9/2, (2001), 87.

sünnete daha fazla önem vermelerini ve ona sahip çıkmalarını da beraberinde getirmiştir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise Şah Veliyyullah Hindistan Müslümanlarının durumunun yeniden düşünülmesi yönündeki fikirleri ile ortaya çıkmıştır. Şah Veliyyullah'ın dönemi Hindistan'da Müslüman gücünün zayıfladığı bir döneme denk gelmesi bakımından önemlidir. Onun bu çöküşü durdurmaya yönelik çabası sünnetin yeniden canlandırılması fikrini merkeze almıştır.⁶ Onun düşüncesi genel olarak birlik arz eden bir İslâm anlayışının ortaya konması yönünde olmuştur. Veliyyullah sûfilîği de muhafaza ederek İslâm'a yeni bir anlayış getirmeye çalışmıştır.⁷

Şah Veliyyullah peygamberin peygamber olmasından kaynaklanan uygulamaları ile peygamberlikten kaynaklanmayan günlük iş ve olaylarla alakalı uygulamalarını birbirinden ayırmaktadır. Ona göre ikinci durumun herhangi bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Şah Veliyyullah'ın bu şekildeki hadis anlayışı klasik fıkıh geleneğinin yeniden değerlendirilmesi anlayışını beraberinde getirmiştir. Bu anlayış aynı zamanda taklidin inkârı ve içtihat anlayışının yeniden canlandırılması gerektiğini imâ etmekteydi. O araştırma olmaksızın fıkıh mezheplerinin hükümlerine uymaya karşı çıkararak dört fıkıh mezhebinin sünnetin altında yer alması gerektiğini vurgulamıştır. Onun din anlayışının temelinde sünnete esaslı bir yer verilmekteydi.⁸

Şah Veliyyullah sonrası dönemde ortaya çıkan ihya hareketleri ilmî çerçeve içerisinde hareket edip, ilmî kurumlar ve faaliyetler yoluyla toplum üzerinde etkin olmak yerine toplumsal hareketlere dönüşmüşlerdir. Bu hareketler klasik ve geleneksel dindarlık ve cemaatleşme formlarını korumanın yanında yeni şartlar içinde yeni bir anlam ve fonksiyon kazanmışlardır⁹ Bu bağlamda Veliyyullah'ın taklide karşı duruşu halefleri

⁶ Daniel W Brown, *Rethinking Tradition in Modern Islamic Thought* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 38.

⁷ Fazlurrahman, *İslam*, 302-303.

⁸ Brown, *Rethinking Tradition*, 41; Şah Veliyyullah'ın dini düşüncesi hakkında detaylı bilgi için bkz; Bulut, Şah Veliyyullah Dehlevi'nin Kelami Görüşleri, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, 2007); Mehmet İlhan, Şah Veliyyullah Dihlevi'nin Kelami Görüşleri, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2007); Özgür Kavak, Tecdid mi, Yeniden İnşa mı? Şah Veliyyullah Dihlevi'den Muhammed İkbal'e Hind Alt Kıtasında İctihad ve Taklide Farklı Yaklaşımlar, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 17, (2011), 193-206.

⁹ Tahsin Görgün, "Tecdid", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2011) 40/237.

tarafından devam ettirildiği gibi hadise karşı olan tavrı da daha ileri taşınarak tüm hadislerin tutucu ve bağlayıcı bir değerinin olduğu yönüne evrilmiştir. Onun dini bid'at ve hurafelerden arındırarak İslâm'ın saf haline geri dönüş özlemi Şah Abdüzaziz'in öğrencisi Seyyid Ahmed tarafından hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Seyyid Ahmed, Veliyyullah'ın ıslahatçı yönünü sömürgeci unsurların da etkisi ile Kur'an ve hadis'e dayalı bir anlayışın ağırlık kazandığı cihatçı bir yöne çevirmiştir.¹⁰ Seyyid Ahmed'den sonra bölgenin önemli isimlerinden biri de Muhammed İkbâl'dir. Din anlayışları farklı olsa da tasavvufa bakışı konusunda İkbâl'le Seyyid Ahmed arasında benzerlikler görülmektedir. İkbâl altkıtada ıslahatçı fikirleri ile öne çıkmış, tevhîd akidesinin önemine vurgu yapmış ve özellikle şiirleri ile yozlaşmış tasavvuf anlayışına yönelik eleştiriler getirmiştir.¹¹

Bu çalışmamız XIX. yüzyılda Hint altkıtasında ortaya çıkan Seyyid Ahmed ve hareketi Tarikat-ı Muhammediyye'yi incelemeyi hedeflemektedir. Seyyid Ahmed'in kısa biyografisi aktarıldıktan sonra liderlik ettiği hareketin ortaya çıkışı, yakın arkadaşı ve müridi İsmail Şehid'in onun görüşlerini derlediği Sırat-ı Mustakîm ve Reddül-işrak eserleri bağlamında dini fikirleri incelenecektir. Ayrıca Tarikat-ı Muhammediyye'nin Vehhabilikle ilişkisi, bölgeye ve günümüze etkisi ele alınacaktır. Seyyid Ahmed ve Tarikat-ı Muhammediyye'yi ele aldığımız bu çalışmanın dini ihyâ gayesiyle ortaya çıkan çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Seyyid Ahmed'in Hayatı

1786'da doğan Seyyid Ahmed Hindistan'ın sosyo-dîni liderlerinden biridir ve soyunun Hz. Ali'ye dayandığı iddia edilmektedir. Seyyid Ahmed sûfî bir ailede yetişmiştir ve ailesi XIII. yüzyılda İslâm'ı yayma amacıyla Arabistan'dan Hindistan'a gelmiştir. Seyyid Ahmed'in gençliğinde ilmî çalışmalara ilgi duymadığı ifade edilmektedir. O Şah Veliyyullah'ın oğlu Şah Abdülaziz'den ve onun da kardeşi Şah Abdülkadir'den kıraat ve hadis dersleri almaya başladıktan sonra ilmî konulara ilgi duymaya başlamıştır.¹²

¹⁰ Fazlurrahman, *İslam*, 303; Brown, *Rethinking Tradition*, 42.

¹¹ Bu konuda yapılmış çalışmalar için bkz; İbrahim Kaplan, Muhammed İkbâl'in İslahat Projesinde İnsanın Kaderi Problemi, *Kelam Araştırmaları*, 1/1, (2003), 73-76, 81; a.mlf., M. İkbâl'in Tevhîd Yorumu: Tevhîd İnancının Dinamik Yapısı, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12/1, (2007), 95-100.

¹² W.W. Hunter, *Indian Musalmans* (London: Trubner and Company, 1876), 2; Murray T. Titus, *Indian Islam* (London: Oxford University Press, 1939), 18; Şeyh Muhammed İkrâm, *Mevc-i Kevser* (Lahor: İdâratü Sekâfeti İslamiyye) 2003, 15-16.

Bu süreç aynı zamanda onun Şah Veliyyullah'ın fikirlerinden etkilenmesini ve onun ilmi çevresiyle yakınlık kurmasını sağlamıştır.¹³

1809'da Bareli'ye dönen Seyyid Ahmed, Hindistan'da yaygın bir uygulama olan camide kalma geleneğine uyararak Daire-i İlmullah Camisi'nde kalmaya başladı. Burada hem vaazlar hem de dersler veren Seyyid Ahmed'in İslâm'da bid'at olarak gördüğü şeyleri kınayan ateşli vaazları, Delhi'nin Müslüman halkını ve Şah Abdülaziz'in müritlerinin çoğunluğunu etkisi altına almıştır. Şah Veliyyullah'ın takipçisi olan Mevlevi Muhammed Yusuf, Mevlana Abdülhayy ve Şah İsmail, onun dini bid'at ve hurafelerden temizleme mücadelesine katılarak ona beyatta bulundu. Bu sayede onun ismi Şah Veliyyullah'ın takipçileri arasında hızla yayıldı. Onun burada kalması farklı kişilerle burada buluşmasına vesile olmuş ve ününün yayılmasını sağlamıştır.¹⁴

Hindistan'ın farklı yerlerinden davet mektupları alan Seyyid Ahmed bir dizi geziye başlamıştır. O bu seyahatlerde Hinduizm'den İslâm'a geçen Hint Müslümanlarının yeni yaşantılarında devam ettirdikleri bid'at ve hurafelere karşı çıkmıştır. Müslümanların Allah'tan gayrısına dua ve talepte bulduklarını, velilere, ululara ve türbelere saygı içerisinde olduklarını gözlemlemiştir. Onun bu gözlemleri zihin dünyasında değişime neden olmuş ve o bu uygulamaların sahih İslam akidesine aykırı olduğunu dile getirmiştir. Şah Veliyyullah'ın ilmi çevresinde yetişmiş olmasından dolayı Hanefiliğe yakın olan¹⁵ Seyyid Ahmed kendisine biat etmeye gelenlere hayatlarını Kur'an ve sünnet ekseninde yaşamalarını öğütleyerek¹⁶ sûfî geleneklerden ve fikhî mezheplerden yavaş yavaş uzaklaşma eğilimi göstermiştir.

Seyyid Ahmed bu geziler sayesinde hem kendisine tâbi olanların sayısını arttırmış hem de karşılaştığı İslâmî olmayan uygulamaların terk edilmesini öğütlemiştir. Onun bu gezileri Müslümanları içinde buldukları zor durumdan kurtarmak ve cihat için uygun ortamın

¹³ en-Nemr, *Taribu'l-İslam fi'l-Hind*, 530; Muinüddin Ahmad Khan, Tariqah-ı Muhammediyah Movement: An Analytical study, *Islamic Studies*, 6/4, (1967), 375; Muhammed Hedayetullah, Sayyid Ahmad: A study of the religious reform movement of Sayyid Ahmad of Ra'e Bareli (Montreal: McGill University, Institute of Islamic Studies, 1968), 50-52.

¹⁴ Hedayetullah, *Sayyid Ahmad*, 74-75.

¹⁵ Bahauddin, *Tarib-i Ebl-i Hadis*, 1/190.

¹⁶ Hedayetullah, *Sayyid Ahmad*, 75.

oluşmasını sağlamak amacı da taşıyordu.¹⁷ Seyyid Ahmed'in bu dönemdeki faaliyetleri, Müslümanlar arasında saf İslâmî inançları ve uygulamaları yeniden canlandırma ve böylelikle Hindistan Müslüman topluluğunu siyasi bir güç olarak canlandırmaya yönelik bir girişim olarak ifade edilmektedir.¹⁸

Seyyid Ahmed'in 1810 yılında cihad aşkıyla Emir Han komutasındaki birliğe katılmasıyla,¹⁹ onun siyasi reform hareketinin ilk temelleri atılmış oldu. Seyyid Ahmed, burada altı yıl kalmış ve kendisini askerî anlamda geliştirmiştir.²⁰ Seyyid Ahmed Emir Han'ın İngilizlerle anlaşması üzerine Delhi'ye geri dönmüştür.²¹

Tarikat-ı Muhammediye'nin Ortaya Çıkışı

Seyyid Ahmed ve yaklaşık yedi yüz elliye yakın takipçisi 1821'de Hac için Arabistan'a gitti.²² Burada bir yıl kaldıktan sonra kendisine olan desteği de arkasına alarak ilk olarak Sihlere²³ ve sonrasında Babürlüler'den sonra Hindistan'ı işgal etmiş durumda olan İngilizlere karşı cihat hareketi başlatmaya karar verdi. Sihlerin Pencap'ta Müslümanlara karşı yaptıkları

¹⁷ Hedayetullah, *Sayyid Ahmad*, 102.

¹⁸ Horlan Pearson, *Islamic Reform and Revival in Ninetennth Century India: The Tarigah-ı Muhammediyah* (New Delhi: Yoda Press, 2008), 37.

¹⁹ Abdullhay b. Fahrudin Haseni, *el-İ'lam bimen fî Taribi'l-Hind Mine'l-A'lam, Eser Nüzhetü'l-Havâtir ve Behcetü'l-Mesami ve'n-Nevâzir olarak da bilinmektedir.* (Beyrut: Daru'l-İbn Hazm, 1999), 7/900.

²⁰ Onun Emir Han'ın yanına gitmesi ile birtakım iddialar da dile getirilmiştir. Bu iddialara göre Ahmet Şehit Şah Abdülaziz'e biat edince onun tarafından askeri eğitim alması için Emir Han'ın yanına gönderilmiştir. Şah Abdülaziz ilmi faaliyetler yönüyle bir bölümünü Şah İshak Muhammed'in temsil ettiği, bir bölümünü de cihat faaliyetlerinde görev almak üzere Ahmet Şehid'in temsil ettiği bir yapı oluşturmayı amaçlamaktaydı. Bir diğer iddiaya göre ise Ahmet Şehid, Emir Han'ın birliklerini İngilizler ve Sihler'e karşı bölgede Müslümanların egemenliğini sağlamada bir araç olarak kullanmak istemiştir. Detaylı bilgi için bkz; Altaf Kadir, *Seyyid Ahmad Bareilvi: His Movement and Legacy from the Pukhtun Perspective* (New Delhi: Sage Publications, 2015), 30.

²¹ Rıza Kurtuluş, "Ahmed Şehid", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1989) 2/134-135.

²² Haseni, *el-İ'lam*, 7/901.

²³ Sihler hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz; W. Owen Cole and Piara Singh Sambhi, *The Sikhs: Their Religious Beliefs and Practices* (New Delhi: Vikas Publishing House, 1978), 67-75, 106, 112, 129; W. H. McLeod, *Guru Nanak and the Sikh religion* (Delhi: Oxford University Press, 1968), s. 148-158; Abdurrahman Küçük, "Sihizm", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18, (1986), 391-417.

zulümler, İngilizlerin Bengal bölgesinde Müslümanların ibadet yerlerine el koymaları, İslâmî kuralların uygulanmasına izin vermemeleri ve kendi adet ve geleneklerini yaygın hale getirmeleri onun bu kararında etkili olmuştur.²⁴ O, cihat faaliyetleri için Hindistan dışında Afganistan'a kadar giderek kendisine destek olacak kişileri toplamıştır. Ayrıca o Afganistan'da bölgenin dört bir yanından Peştun liderlerin bir araya geldiği toplantıda, inanç ve devlet meselelerinde halife ilan edilmiştir.²⁵ Peştun aşiretleri arasındaki dinî liderlerin onun adına hutbe okutması bölgedeki tanınırlığını arttırarak harekete katılımda etkili olmuştur.²⁶

Seyyid Ahmed, Şah Veliyyullah ile temelleri atılan Müslüman Hint toplumunun korunması ve güçlü bir otoriteye sahip bir halifenin varlığı fikrini teoriden uygulamaya geçirme amacı taşımıştır.²⁷ Bu amaç Müslümanların ilk olarak bölgede özgürlüğüne kavuşmasını ve bireysel kurtuluştan toplumsal birlikteliğe geçişini gerekli kılıyordu.²⁸ Seyyid Ahmed çağdaş Müslüman alimlerden farklılık göstererek o vakte kadar kimsenin dile getirmediği Müslüman olmayanlara karşı cihat fikrini ortaya atmıştır. 1822 yılında Seyyid Ahmed'in hac öncesi dini bir reform olarak başlattığı hareket, hac sonrası bu özelliğinin yanında bölgede cihad faaliyetleri için teşkilatlanan bir siyasî yapıya dönüşmüştür. O, Hint Nakşibendiliği'nin önemli temsilcilerinden biri olan Hâce Muhammed Nâsır Andelîb'in²⁹ tasavvufî hareketi Tarikat-ı Muhammediyye Hâlisâ'nın isminin etkisinde kalarak kendi hareketine de bu ismi vermiştir. Hareketin

²⁴ Bazmee Ansari, Sayyid Ahmad Shahid in the Light of His Letters, *Islamic Studies*, 15/4, (1976), 235.

²⁵ Hunter, *Indian Musalmans*, 5; Pearson, *Islamic Reform and Revival*, 40.

²⁶ Haseni, *el-İ'lam*, 7/ 901; Altaf, *Seyyid Ahmad Bareilvi*, 66.

²⁷ Tarikat-ı Muhammediyye büyük ölçüde Şah Veliyyullah'tan ilham alan bir hareket olarak görülmüştür. Buna göre Veliyyullah hareketin gerçek kurucusu ve Hindistan'daki cihat hareketinin de onun fikirlerinin bir uzantısı olduğu iddia edilmektedir. Ahmed Khan, *Muiniddin, Tariğab-ı Muhammediyah Movement*, 376-77; Martin Riexinger, How Favourable is Puritan Islam to Modernity? A Study of the Ahl-i Hadis in Late Nineteenth/Early Twentieth Century South Asia, *Modernity and Religious Identities: Religious Reform Movements in South Asia*, Editör. Gwilym Beckerlegge.(New Delhi: Oxford University Press,2008), 148.

²⁸ Ahmed, 293.

²⁹ Haseni, *el-İ'lam*, 6/ 840-841.

manevi liderliğini Seyyid Ahmed, davetçiliğini ateşli ve coşkulu vaazlarıyla Şah İsmail, yönetimini ise Mevlana Abdulhay üstlenmiştir.³⁰

Seyyid Ahmed'in hareketi Delhi'de bulunan Nakşibendiyye geleneğinden gelmiş olsa da Tarikat'ın herhangi bir sûfi literatürde bahsi geçmemiştir. Tarikat'ın ismi genellikle XVIII. ve XIX. yüzyıl Müslüman reform hareketleri içinde değerlendirilmektedir. Tarikat, Müslümanlar arasında İslâmî inançları ve uygulamaları yeniden tesis etme ve böylece Hint Müslüman topluluğunu siyasi bir güç olarak canlandırma girişimi olarak görülmüştür.³¹ Seyyid Ahmed ve mensupları şeriâtın emirlerine ters düştükleri için sûfilerin ritüellerinden kaçınmak suretiyle kendi kimliklerine vurgu yapmışlardır. Ancak sûfi çevreler Seyyid Ahmed'in müritlerini Vehhâbi ve küfür sınırındaki kimseler olarak görürken, kendileri de sûfileri bid'at ve şirk içerisindeki kişiler olarak vasıflandırmışlardır.³²

Seyyid Ahmed ve hareketi, hedeflerini gerçekleştirmek için İngilizler ve gayr-i müslimlerin işgali ve egemenliği altında bulunan Hindistan'ı medinetü'n-nâkisa görüp dâru'l-harb olarak kabul etmiştir.³³ Bunun yanında halkın büyük kısmının Müslüman olduğu, hayatın her alanında İslâm esaslarının geçerli olduğu bir bölgede (medinetü't-tâmme) cihat yoluyla kurulabilecek bir yönetim şekli gerekli görülmüştür. Bu iki hedefin gerçekleşebilmesi için de bir cemaatin teşekkülü kaçınılmazdı. Dolayısıyla mensuplarını Müslümanların oluşturacağı bu cemaat Hindistan'da davet, tebliğ ve reform hareketlerine öncülük edecek, ideal İslâm devletinin kurulması için yeri geldiğinde askerî bir kuruluş gibi görev yapabilecektir. Seyyid Ahmed'in düzenlediği gezilerle gayr-ı müslim ve medinetü'n-nâkisa olan Hindistan'da davet aşamasına geçilmiştir. Camilerde inanç esaslarını öğretmek amacıyla vaazlar verilmeye başlanmıştır. Hareketin mali gücünü kuvvetlendirmek için de bağışlar

³⁰ Altaf, *Seyyid Ahmad Bareilvi*, 34; Tarikat-ı Muhammediyye hakkında ayrıca bkz; M. Naeem Qureshi, "Tarikat-ı Muhammediyye", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011) 40/106.

³¹ Pearson, *Islamic Reform and Revival*, 37.

³² Marc Gabarieau, Sûfilere Yönelik Eleştiriler: Ondokuzuncu Yüzyılın Başlarında Hindistan'daki Tartışmalar, çev: Abdurrezzak Tek, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1, (2008), 303-304.

³³ Titus, *Indian Islam*, 182; Altaf, *Seyyid Ahmad Bareilvi*, 36.

toplanmıştır. Ayrıca Müslümanlar arasında dinî kurallara göre adaleti sağlayacak mahkemeler kurulmuştur.³⁴

Seyyid Ahmed'e göre İslâm devletinin kurulması için de yarı putperest uygulamalardan kurtulmak gerekiyordu. Zira İslâm dini ancak böyle bir ortamda tam anlamıyla yaşanabilirdi. Hareket mensupları için namaz, oruç ve hactan sonra en önemli ibadet ve aynı zamanda dindarlığın zirve noktası, egemen güçlere karşı cihada katılmaktı.³⁵ Bu amaç doğrultusunda hareket eden Tarikat-ı Muhammediyye, sosyal ve dinî alanda Hindistan Müslümanlarının kurtuluşu için çaba göstermiştir.³⁶ Hareket özellikle Sihler ve İngilizler'in baskısı altında yaşayan Müslümanların bir cihat hareketi ile özgürlüklerine kavuşması amacını taşımaktadır. Hareket cihad faaliyetleri için herhangi bir organizasyona sahip olmamasına rağmen bu konuda takipçileri tarafından desteklenmiştir. Cihadın gerçekleştirileceği yer olarak da Müslümanların ibadet etmelerine engel olan ve güvenliklerini tehdit eden Sihlerin bulunduğu Hindistan'ın kuzeybatı sınırının en uygun yer olacağı düşünülmüştür.³⁷ Tarikat mensupları cihad faaliyetleri kapsamında 1826 yılında Sihlerle karşı karşıya gelmişlerdir. Sihlerle ikinci kez 1831 yılında Balakot'ta yapılan savaş kaybedilmiş ve Seyyid Ahmed ile Şah İsmail hareketin erken safhalarında şehit edilmiştir.³⁸ Bu savaştan sonra her iki isim de "şehid" lakabıyla anılır olmuştur.³⁹ 1831'de Ahmet Şehid'in ölümü sonrası Vilayet Ali ve İnyet Ali 1840'larda Seyyid Ahmed Şehid'in takipçileri olarak tarikatı yeniden örgütlenmeye çalışmıştır.⁴⁰ Hareket Bengal ve Dekken'den Mulka-Sittana'ya kadar uzanan bir lojistik ve mali ağ kurmuştur. Fakat onların da küçük çaplı cihadi faaliyetleri İngilizler tarafından 1883'te tamamen bastırılmıştır.⁴¹

³⁴ Ahmed, *Hindistanda İslam Kültürü Çalışmaları*, 298.

³⁵ Ahmed, *Hindistanda İslam Kültürü Çalışmaları*, 298.

³⁶ Pearson, *Islamic Reform and Revival*, 39.

³⁷ Hedayetullah, *Sayyid Ahmad*, 117

³⁸ Metcalf, Barbara Daly, *Islamic Revival in British India: Deoband, 1860–1900* (Princeton: Princeton University Press, 1982), 53–54; Ahmed, *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam*, çev. Ahmet Küskün (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990), 28.

³⁹ en-Nemr, *Tarihu'l-İslam*, 533.

⁴⁰ Qeyamuddin Ahmed, *The Wahabi Movement in India* (India: Ghost Printing House, 1966), 100-102.

⁴¹ Pearson, *Islamic Reform and Revival*, 42-43; Qureshi, 106.

Tarikat-ı Muhammediyye ve Vehhâbilik İlişkisi

Muhammed b. Abdilvehhab'a nisbet edilen Vehhâbilik hareketi ile Seyyid Ahmed Şehid'in hareketlerini tanımlamada bir takım yanlış değerlendirmeler olduğu görülmektedir. Tarikat, Vehhâbilik'in devamı olarak kabul edilmektedir. Seyyid Ahmed Şehid'in 1821 yılındaki hac ziyareti ve dönüşteki faaliyetleri sömürgeci yazarlar tarafından İbn Abdilvehhab'ın öğretilerini özümseydiği ve Vehhâbi anlayışı kendi ülkesine taşımaya çalıştığı şeklinde yorumlanmıştır.⁴² Hunter da onun Hindistan'ın kuzeybatısındaki Sih devletine karşı bir cihat hareketine liderlik etmek için İbn Abdilvehhab'tan ilham aldığını ve hac ziyaretini gerçekleştirdiği dönemde Vehhâbi etkisinde kalarak Hindistan'ın diğer bölgelerinde İngiliz karşıtı isyanları teşvik ettiğini iddia etmektedir.⁴³ Fakat o bu iddiasına dair herhangi bir delil ortaya koymamaktadır.

Seyyid Ahmed Şehid ve hareketinin fikir ve görüşlerinden dolayı Vehhâbilik'in bölgedeki temsilcisi olarak görülmesi doğaldır. Onun tevhîdî düşünceye önem vermesi, şirk ve bid'atlere karşı durması, hadisleri zahiri ile anlaması, Müslümanların Müslüman olmadan önce Hindu adet ve geleneklerinden taşıdıkları inançları ve hurafeleri ortadan kaldırmaya çalışması, Vehhâbi anlayış ile benzerlik gösterdiği anlamına gelmektedir. Fakat teorik açıdan Seyyid Ahmed Şehid'in düşüncesi İbn Abdilvehhab'la benzer nitelikler taşısa da Şehid'in fikirlerini XIX. yüzyıl Hindistan'ında var olan sûfî ağırlıklı geleneksel İslâm anlayışına bir tepki olarak değerlendirmek daha isabetli olacaktır. Zira Seyyid Ahmed Şehid'in hareketi diğer kaynaklardan da beslenmiş yerli bir hareket özelliği taşımaktadır.⁴⁴ Nitekim Seyyid Ahmed Şehid ve hareketinin Şah Veliyyullah ve Şah Abdülaziz'in siyasi görüşlerinin etkisi altında geliştiği de ifade edilmektedir. Onun kendini gayr-ı mukallid biri olarak vasıflandırmasına rağmen Hanefî mezhebine bağlı olduğu ifade edilmektedir.⁴⁵ Ayrıca Yemenli alim Şevkani'nin, Seyyid Ahmed Şehid'le aynı zamanda hacca gittiği ve meşhur eseri *İthafu'n-Nübelâ'yı* ona takdim

⁴² Titus, *Indian Islam*, 182; Charles Allen, The Hidden Roots of Wahhabism in British India, *World Policy Journal*, 22/2, (2005), 87-88; Sena Haroon, Reformism and Orthodox Practise in Early Nineteenth Century Muslim North India: Seyyid Ahmed Shaheed Reconsidered, *Journal of the Royal Asiatic Society*, 21/2, (2011), 63.

⁴³ Hunter, *Indian Musalmans*, 23.

⁴⁴ Ahmed, *Hint İslam Kültürü Çalışmaları*, 293.

⁴⁵ Ahmed Aydın, Şah Veliyyullah ed-Dihlevî ve Dihlevîlik (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2023), 484.

ettiği de belirtilmektedir.⁴⁶ Seyyid Ahmed Şehid'in takipçilerinden biri olan Velayet Ali'nin onun vefatından sonra hareketin liderliğini ele geçirmek için Yemen'e giderek Şevkani'nin derslerine katılması ve ondan hadis icazeti alması⁴⁷ bu iddiayı destekler niteliktedir. Dolayısıyla Seyyid Ahmed Şehid'in ve hareketinin İbn Abdilvehhab'dan çok Şah Veliyyullah ve Yemen Selefi geleneğinden gelen Şevkani'den etkilendiğini söylemek daha isabetli bir değerlendirme olacaktır.

Seyyid Ahmed Şehid ve hareketinin Vehhâbi olduğu iddiası Şah Veliyyullah'ın torunu ve yakın arkadaşı olan İsmail Şehid üzerinden de dile getirilmiştir. İsmail Şehid'in eserlerinde ise İbn Abdilvehhab'ın zikredildiği veya kendisine atıfta bulunulduğuna dair bir ipucu yoktur. Şah İsmail, İbn Abdülvehhâb'ın eserinden alıntı yapmıyor olsa da her iki yazarın hermeneutik yaklaşımı açıkça aynıdır ve ibadetle ilgili yaygın olarak kabul edilen aynı sûfi inançlarına ve görüşlerine meydan okumaktadırlar.⁴⁸ Onun şirk ve bid'at üzerine yazılan eseri *Reddû'l-işrak*, bölgesel meseleleri ele alan bir söyleme sahip iken, *Kitâbu't-Tevhîd* güncel konuları ayetler ve hadisler ışığında ele alan bir kitap özelliği taşımaktadır.

Tarikat-ı Muhammediyye'nin Vehhâbilikle ilişkilendirilmesi büyük oranda Seyyid Ahmed Şehid'in 1831 yılında şehid edilmesinden sonra olmuştur. Onun takipçileri tarafından 1864'e kadar İngilizlere karşı yürütülen cihat faaliyetleri ve İslâm'ı bid'atlerden temizlemeye yönelik çabaları Arap yarımadasındaki Vehhâbilikle özdeşleştirilmiştir.⁴⁹ Zira İngilizler bölgede kendilerine karşı olan herkesi Vehhâbi olarak niteleme eğilimindeydiler. Ancak tarikat ilk olarak ortaya çıktığında mensupları Hanefilerden, Seyyid Ahmed Han'ın ve Seyyid Ahmed Şehid'in taraftarlarından oluşuyordu. İngilizler bütün hareket mensuplarını Vehhâbi olarak görünce bu ithamla anılmak istemeyen Hanefî kesimle Seyyid Ahmed Han'ın taraftarları, kendilerini bu oluşumdan ayırmışlardır.⁵⁰ Hareketin sûfiler arasında yaygın olan ve inanç ve uygulamalara karşı olan tavrından dolayı, hareket zihniyet olarak Hint alt kıtasındaki dini akımlarla

⁴⁶ Titus, *Indian Islam*, 182.

⁴⁷ Haseni, *el-İ'lam*, 7/1134.

⁴⁸ İsmail Şehid, *Reddû'l- işrak*, thk: Muhammed Uzeyr Şems, (Pakistan: Mektebe-i Selefiyye, 1988), 5-12

⁴⁹ İqtidar Alam Khan, The Wahabis in the 1857 Revolt: A Brief Reappraisal of Their Role, *Social Scientist*, 41/ 5/6, (2013), 15-23.

⁵⁰ Bahauddin, *Tarib-i Ehl-i Hadis*, 1/193.

ilişkilendirilememiştir. Bu sebeple hareketin kökleri İslâm dünyasının başka yerlerinde aranmış ve Hicaz'da ortaya çıkan Vehhâbilik hareketine benzerliği İngilizler tarafından kullanılarak bu isimle özdeşleştirilmeye çalışılmıştır.

Ahmed Şehid ve Tarikat-ı Muhammediyye'nin Temel Tasavvurları

Seyyid Ahmed Şehid, Şah Veliyyullah ekolünün bir takipçisi olarak onun dinin batıl inançlardan arındırılması fikrini daha belirgin hale getirmiştir. Seyyid Ahmed Şehid'in reform hareketi de İslâm'ın saf, bozulmamış peygamber dönemine dönüşü vurgulamaktaydı. Bundan dolayı da İslâm'a sonradan eklenmiş tüm uygulamalar terk edilmeliydi. Şehid'e göre onun Hint bölgesinde karşı olduğu bozuk inanışlar ve uygulamalar Hindularla olan ilişkilerden gelmekteydi. Bundan dolayı onun görüşlerinin odak noktası Hint-İslâm geleneğine girmiş çok tanrıcılık unsurlarının yok edilmesi üzerine gelişme göstermiştir. Onun hareketinin vurgusu mutlak tevhîd ve ortak kabul etmeyen Allah inancı üzerine gelişmiştir. Onun fikirleri yakın arkadaşı ve müridi İsmail Şehid⁵¹ tarafından derlenerek *Sıratu'l-müstakim* adlı eserde ele alınmıştır. Eserin tevhîd konusuna verilen önemden dolayı kaleme alındığı ifade edilmektedir.⁵² Eserde şirk konusuna da vurgu yapılmakla birlikte Müslümanların mürşitlerine olan aşırı saygısı, velilerin türbelerine yaptıkları ziyaretler, şefaath için onlardan dua istemeleri, onlara adakta bulunmaları ve şeyhin suretini düşünerek tefekkürde bulunmaları gibi uygulamalar eleştirilmektedir.⁵³ Yine o sünnet, düğün ve cenaze merasimlerinde yapılan gösteri ve harcamaların terk edilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁵⁴

Seyyid Ahmed Şehid Hinduizm'den ödünç alınan ve İslâm dinine giren batıl inançlara karşı çıkmıştır. Zira Müslüman olan Hindular eski

⁵¹ İsmail Şehid hakkında detaylı bilgi için bkz; A. S. Bazmee Ansari, "İsmail Şehid", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001) 23/124.

⁵² Metcalf, *Islamic Revival*, 56.

⁵³ İsmail Şehid, *Sırat-ı müstakim*, ter. Mevlana Muhammed İkrâm, İslami Akademi, Lahor, t.y, 92-94; Gaborieau, *Sâfîlere Yönelik Eleştiriler*, 304-307.

⁵⁴ Şehid, 102-108; Metcalf, *Islamic Revival*, 59.

inanç ve uygulamalarını devam ettiriyorlardı.⁵⁵ Örneğin Hint Müslümanlarının sosyal hayatında var olan dul bir kadının tekrar evlenmesine engel olunması anlayışı Hindularla olan ilişkilerin bir sonucudur. Bölge Müslümanlarının bu gibi Hindu adetlerini benimsemeleri onların dini hayatlarında da bozulmalar meydana getirmektedir. Nitekim Müslümanlar Hinduların festival ve kutlamalarına katılıyorlar, kutsal saydıkları yerlere ziyaretler düzenliyorlardı.⁵⁶ Onun dini bu tür inanç ve uygulamalardan arındırmak suretiyle Müslümanları Hint adet ve geleneklerinden korumayı, Kur'an ve sünnete dayalı bir Müslüman toplum oluşturmayı amaçladığı ifade edilmektedir.⁵⁷

Tarikat-ı Muhammediyye dinî konularda içtihadı önem vermiş ve taklide karşı çıkmıştır. Hareketin bu özelliği mukallit kimselerin suçlanmasına neden olmuş, Kur'an ve sünnete dayalı bir din anlayışına dönülmesi gerektiği yönündeki fikri canlı tutmuştur. Seyyid Ahmed Şehid'e göre Hindistan yarımadasındaki Müslümanların ahlâkî ve siyasî bakımdan çöküntü içinde olmaları dinî anlayıştaki bozukluklardan kaynaklanmaktadır. Ona göre Müslümanlar taklit bataklığına saplandıkları için bu duruma düşmüşlerdir ve bundan kurtulmanın yolu da içtihadı dayalı bir din anlayışı geliştirmekle mümkündür. Seyyid Ahmed Şehid'e göre dini konulardaki bir problemde peygamberin hadisi varsa müctehid veya imamın hükmü geçersizdir.⁵⁸ Onun Kur'an ve sünnetten çıkarılacak hükümlere göre amel etmeyi benimsediği ve kendisini de gayr-ı mukallit biri olarak nitelediği ifade edilmektedir.⁵⁹ Onun ve hareketinin içtihadı olan vurgusu Gulam Ahmed Perviz, Fazlurrahman, Mevdudî ve Emin İhsan İslahî gibi fikir adamları tarafından devam ettirilmiştir.⁶⁰

Seyyid Ahmed Şehid'in genel öğretisi şirk ve bid'atlerden kaçınmak üzerinedir. Ona göre Müslümanlar, zorluk ve sıkıntı dönemlerinde pirlerin, imamların yardımlarını beklemeye başlamışlardır. Hatta bu durum Müslümanların kendi çocuklarına isim vermede kendini göstermiş, onlara

⁵⁵ Nagma, Impact of the Ahl-e Hadith Movement on Contemporary Muslim Society in India (India: Aligarh Muslim University, Doktora tezi, 2015), 47; Hedayetullah, *Sayyid Ahmad*, 138.

⁵⁶ Şehid, 124-132.

⁵⁷ Hedayetullah, *Sayyid Ahmad*, 139.

⁵⁸ Sünnete uymanın vücûbiyeti hakkında bkz; Şehid, *Redddü'l-İşrak*, 42.

⁵⁹ Pearson, *Islamic Reform and Revival*, 26; Hedayetullah, *Sayyid Ahmad*, 158.

⁶⁰ Altaf, Seyyid Ahmad Bareilvi, 172.

Ali Bahş, Hasan Bahş, Hüseyin Bahş, Gulam Muhyiddin gibi isimler verilmiştir. Seyyid Ahmed karşılaştığı bu isimleri şirki çağrıştırdığı için değiştirmiştir. Hinduizm'den Müslümanlığa geçmiş olan Müslüman halk için bu türden uygulamaların kötü bir yanı bulunmuyordu. Fakat Seyyid Ahmet Şehid'e göre bu türden inanç ve uygulamalar İslâmi hayata uygun görülmemiştir.⁶¹

Seyyid Ahmed Şehid'in önde gelen müritlerinden biri olan İsmail Şehid'in *Reddül-İsrâk* adlı eseri de onun ve hareketinin din anlayışını yansıtmaya yönüyle bilinmektedir. Bu eserde şirk üzerinde daha çok duran İsmail Şehid şirki farklı kısımlara ayırmıştır. Ona göre bir kişinin Allah'a ait sıfatlara sahip olduğunu ya da o sıfatlara benzediğini iddia etmesi rubûbiyette şirk olarak görülmüştür. Yine bir kimsenin kainatta meydana gelen gizli açık her şeyin kendi ilim ve tasarrufunda olduğuna inanması bu türden bir şirk kapsamında değerlendirilmektedir. İhtiyaçların talep edilmesi, başa gelen hastalık ve musibetlerin defedilmesi noktasında sebeplere dayanmak ise ulûhiyette şirke girmektedir. Ayrıca kişinin bir başkasını yüceltmesi, onun bilgisinin her şeye yettiğine inanması ve kendini zelil duruma getirmesi ilimde şirke düşmektir. O, alemde başka bir varlığın irade sahibi olduğuna ve gerçekleşen olayların Allah'ın iradesi dışında bir irade ile meydana geldiğine inanan kimsenin düştüğü şirk çeşidini ise tasarrufta şirk olarak nitelemektedir.⁶²

Seyyid Ahmed Şehid ve çevresinin şirk konusuna bu denli önem vermesi onları sûfî çevrelerle de karşı karşıya getirmiştir. O sûfî bir çevrede yetişse de sûfî öğretileri dinî hayatı bozan unsurlar olarak görmektedir. Sûfîzmin Müslüman toplumun sorunlarını çözemeyeceğine inanan Ahmed Şehid, Hindistan'da Müslümanların hayatına Hinduizm yanında sûfiler (Kadiriyye, Çiştîyye, Nakşibendiyye) yoluyla giren bozuk inançlardan kurtulmayı da amaçlamıştır. Zira Müslümanlar uzun seyahatlere çıkmayı göze alarak bu tarikatların liderlerine hürmette bulunmayı, hayatta olmayanların da mezarlarını ziyaret etmeyi adet haline getirmişlerdi. Ayrıca bu yolculuğu ve ziyaretleri de Mekke'ye gidip hac vazifesini yerine getirmekle bir tutuyorlardı. O, bu şekilde türbe ve mezarları ziyaret ederek onlardan bir şeyler ummayı şirk olarak görmüştür.⁶³

⁶¹ Şehid, 163-164; Hedayetullah, *Sayyid Ahmad*, 135-136.

⁶² Şehid, *Reddül-İsrâk*, 16-17.

⁶³ Hedayetullah, *Sayyid Ahmad*, 146.

İsmail Şehid Hinduizm'in de etkisi ile halk arasında yaygın olan adak adamak, bir çocuk doğduğunda silahla ateş etmek ve altı gün sonrasında kutlama yapmak, doğum yapmış kadının yatağına Kur'ân ve ok bırakmak, sünnet olacak çocuğu mezar ziyaretine götürmek, Safer ayının on üçüncü gününü uğursuz bir gün olarak kabul edip tütsüler yakmak, Şaban ayında helva dağıtmak, Zilkade ayında evlenmemek, kişinin ölümünden sonra onun ruhu için üçüncü, onuncu, kırkıncı, altıncı ve yıldönümlerinde bir araya gelmek, Hindular gibi her türlü nedenden dolayı yıkanmak, Çarşamba günleri kişinin kendini kirli sayıp yıkanması ve o günde dışarı çıkılmaması gibi adet ve geleneklere karşı çıkmıştır.⁶⁴

Seyyid Ahmed Şehid ve Hareketinin Bölgeye Etkisi

Seyyid Ahmed Şehid ve Tarikat-ı Muhammediyye hareketi Hindistan İslâm tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Hareket, Hindistan'ın ilk siyasal kitle hareketi olarak alt kıtayı İngilizler ve Sihlerden kurtarmaya yönelik önemli bir adım niteliği taşımaktadır. Onun başlattığı cihat hareketi 1830'dan 1860'lı yılların sonlarına kadar devam etse de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ancak onun başlattığı hareket, Hint Müslümanları arasında İngilizlere karşı konulabileceği duygusunu yerleştirmiştir. Nitekim hareket 1857'de yaşanan başarısız ayaklanmanın ilk siyasi nüvelerini de içinde barındırmaktadır.⁶⁵ Bu olayın planlanması ve halkın harekete geçirilmesinde Seyyid Ahmed Şehid'in takipçilerinin önemli bir role sahip olduğu ifade edilmektedir.⁶⁶ Onun ve İsmail Şehid'in fikirlerinden dolayı Vehhâbilikle ilişkilendirilmesi, İngiliz yönetimine karşı yapılan başarısız isyanın ardından Hindistan'daki Müslümanlar üzerinde büyük etki yaratmıştır. Dolayısıyla Hindistan'da kurulan birçok ilahiyat okulu, medrese, mektep, cami ve İslâmî dernek Vehhâbi etiketi ile yaftalanmıştır.

Seyyid Ahmed Şehid'in fikirleri ve faaliyetleri Hindistan Müslüman kimliğini muhafaza etmiş olmakla beraber, onun bölgede egemen güçlere karşı olan tavrı milliyetçi duygulara sahip olan Müslüman düşünürleri harekete geçirerek Pakistan'ın kuruluşuna giden yolda onlara öncülük etmiştir. Bu yüzden o iki ülke entelektüel geleneğinde ikonik bir konuma

⁶⁴ M. Mujeeb, *The Indian Muslims* (London: Ruskin House, 1916), 509-510; Aydın, Veliyullah ed-Dihlevi ve Dihlevilik, 494.

⁶⁵ Brown, *Rethinking Tradition*, 27.

⁶⁶ Detaylı bilgi için bkz; Alam Kahn, *The Wahabis in the 1857 Revolt*, 15-19.

sahip olduğu belirtilmektedir.⁶⁷ Onun bu konuma sahip olmasının arka planında Hindistan'da İngilizlerle Sihlere karşı cihat çağrısı ve ardından gelen şehitliği yer almaktadır. Seyyid Ahmed Şehid'in ölümünden sonra takipçileri onun ölmediği, mehdi olarak geri döneceği ve Muhammedî olarak adlandırılan takipçilerini zafere ulaştıracağı inancını taşımışlardır.⁶⁸ Takipçilerine göre o Allah tarafından dua etmesi için dağlara çekilmiştir. O adeta kainatı aydınlatan bir ışık gibi olduğundan insanlar onu görememektedir.⁶⁹

Hint Müslümanları Şah Veliyyullah'tan sonra Seyyid Ahmed Şehid'le dini uyanışı canlı tutmuşlardır. Onun cihat hareketi Güney Asya bölgesindeki Müslüman topluluklar için yeni bir tecrübe olmuştur. Sûfî kökenli biri olan Seyyid Ahmed Şehid, İslâm adına ortaya çıkan bir harekete liderlik etmiştir. Hareket İslâm'ı bid'atlerden temizleyerek İslâm'ın ilk asırlarında olduğu gibi bir yönetim şeklini amaçlamıştır. Seyyid Ahmed Şehid, bu açıdan Hinduizm'den etkilenen Hint Müslümanlarının bakış açısını da değiştirerek Kur'ân ve hadise olan ilgiyi arttırmıştır. Bu anlayıştan dolayı altkıtada ulemanın kaleme aldığı fıkıh ve tasavvufa dair eserler sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle Hanefî ekolüne eleştiriler getirilerek fıkıh kitaplarına göre değil, Kur'an ve sünnete göre amel edilmesi gerektiği fikri önem kazanmaya başlamıştır.⁷⁰ Tarikat-ı Muhammediyye'nin bu yöndeki fikirleri daha sonra iki ünlü alim Seyyid Nezir Hüseyin ed-Dihlevi ve Sıddık Hasan Han'ın öncülüğünde Ehl-i Hadis ekolü tarafından devam ettirilmiştir.⁷¹

Seyyid Ahmed Şehid, Avrupa'da yapılan Hint İslam Tarihi çalışmalarında da önemli bir konuma sahiptir. Hunter tarafından yazılan *The Indian Musalmans* başlıklı eserde 1857 ayaklanmasında ve İngiliz karşıtı dönemde bölge Müslümanlarının cihadî faaliyetlerinin temelinde Seyyid Ahmed'in fikirlerinin etkili olduğu kaydedilmektedir. Pakistan, Afganistan ve Keşmir gibi bölgelerde kendilerini reformist İslâmî gruplar olarak tanımlayanlar Seyyid Ahmed Şehid'in cihat hareketi ile ideolojik olarak bağ

⁶⁷ Hedayetullah, *Sayyid Ahmad*, 165-166.

⁶⁸ Q. Ahmed, *The Wahabi Movement*, 113.

⁶⁹ Haseni, *el-İ'lam*, 7, 902; Hedayetullah, *Sayyid Ahmad*, 48; Gabario, Sûfilere Yönelik Eleştiriler, 298.

⁷⁰ Altaf, *Seyyid Ahmad Bareilvi*, 163.

⁷¹ Metcalf, *Islamic Revival*, 272; Birişik, *Tefsir Ekolleri*, 113-117.

kurma yoluna gitmişlerdir.⁷² Onun fikirlerinin 20. yüzyıl cihat hareketlerinden Hizbu'l-Mücâhidîn, Hareketü'l-Ensâr, Ceş-i Muhammed ve Leşker-i Tayyibe⁷³ gibi mücahit gruplara ilham verdiği ifade edilmektedir.⁷⁴ 2011'de Cemiyet-i Ulema-i İslam partisinin emiri Mevlevi Samiulhak, Pakistan'da dinî bir azınlık durumunda olan Sihlere karşı Seyyid Ahmed Şehid'in cihad hareketinin yeniden canlandırılması gerektiğini ifade etmiştir. Zira ona göre Seyyid Ahmed Şehid'in XIX. yüzyılda İngiliz yönetimine ve Sihlere karşı başlattığı cihad hareketi henüz hedefine ulaşmamıştır. Aynı şekilde birçok Taliban videosunda Seyyid Ahmed Şehid'in, Tahrik-i-Taliban-ı Pakistan militanlarına cihatçı bir rol model olarak tasvir edilmesi⁷⁵ onun etkisinin günümüzde de devam ettiğini göstermektedir.

Sonuç

İslam düşünce tarihinde Müslümanların birlik ve beraberliğinin bozulmadığı, mezheplerin teşekkül etmediği ve dinin saf halinin Kur'an ve sünnete göre yaşandığı selef dönemine dönüş özlemi, her devirde olagelmıştır. Bu anlayışa göre din, ilk nesiller eliyle tamamlanmış ve onlar tarafından her ihtiyaca bir çözüm getirilmiştir. Dolayısıyla, sonraki nesillerin çözüme kavuşturacakları bir mesele de kalmamıştır. Bu zihniyet, dinin bid'at ve hurafelerden temizlenmesi gerektiği iddiası ile farklı coğrafyalarda mevcudiyetini korumuştur. Hint altkıtasında Seyyid Ahmed Şehid de dini yozlaşmaya karşı Kur'an ve sünnete göre yaşamaya vurgu yaparak sûfi ritüellere ve fikhî mezheplere karşı çıkmıştır. O, bu açıdan, dinde öze dönüş geleneğini bölgede temsil eden isimlerden biri olmuştur. Bölge Müslümanları arasında yaygın olan mürşitlere aşırı hürmeti, velilerin türbelerine yapılan ziyaretleri, onlardan dua ve yardım isteme gibi uygulamaları Müslümanların inanç yapısını bozan unsurlar olarak görmüş ve bu türden uygulamaları şirk olarak değerlendirmiştir. Seyyid Ahmed Şehid'in bu tür inanç ve uygulamaların olmadığı Müslüman bir toplum oluşturma hayali, Tarikat-ı Muhammediyye adında bir oluşumu ortaya

⁷² Altaf, *Seyyid Ahmad Bareilvi*, 163.

⁷³ Mariam Abou Zahab, Salafism in Pakistan: The Ahl-e Hadith Movement, *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*, Editör. Roel Meijer (London: Hurst&Company, 2009), 136-141.

⁷⁴ Altaf, *Seyyid Ahmad Bareilvi*, 168.

⁷⁵ <https://www.firstpost.com/india/syed-ahmad-rai-bareilvi-and-the-18th-century-mujahidin-movement-in-the-indian-subcontinent-2790982.html> (erişim tarihi: 03.10.2023)

çıkarmıştır. Onun Hindistan'ı daru'l-harp olarak görerek İngiliz ve Sihler'le karşı cihad ilan etmesi, hareketine siyasi bir nitelik kazandırmıştır. Dini ihya etme anlayışıyla ortaya çıkan Seyyid Ahmed ve hareketi, erken sayılabilecek bir dönemde son bulmuş fakat fikirleri kendisinden sonra gelenlerin din anlayışında etkili olmuştur. Onun fikirleri, altkıtada radikal ve katı bir din anlayışının köruklenmesinde ve yayılmasında etkili olan cihadî grupların eylem ve fikir bazında beslendikleri bir kaynak olmuştur.

Görüldüğü kadarı ile dinin ıslah edilmesi, bid'at ve hurafelerden temizlenmesi gerektiği anlayışı ile ortaya çıkan hareketler, Hindistan bölgesi ihmal edilerek daha çok Mısır, Hicaz ve diğer Ortadoğu ülkeleri merkez alınarak ele alınmaktadır. Hint alt kıtası kendi dinamikleri içerisinde ele alındığında burada da bu amaçla ortaya çıkmış hareketlerin olduğu görülecektir. Fakat bu hareketler Seyyid Ahmed Şehid örneğinde olduğu gibi Vehhâbilik hareketine benzerliklerinden dolayı bu isimle özdeşleştirilmekte ve bağımsız olarak ele alınmamaktadır. Bundan dolayı Şah Veliyyullah, Seyyid Ahmed ve 1857 başarısız isyan girişiminden sonra ortaya çıkan hareketlerin İslam Mezhepleri Tarihi perspektifinden ele alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abou Zahab, Mariam, Salafism in Pakistan: The Ahl-e Hadith Movement, *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*, Editör. Roel Meijer, 126-142. London. Hurst&Company, 2009.
- Ahmad Khan, Muinüddin, Tariqah-ı Muhammadiyah Movement: An Analytical study, *Islamic Studies*, 6/4 (1967), 375-388.
- Ahmed, Aziz, *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam*, çev. Ahmet Küskün, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990.
- Ahmed, Qeyamuddin, *The Wahabi Movement in India*, India: Ghost Printing House, 1966.
- Allen, Charles, The Hidden Roots of Wahhabism in British India, *World Policy Journal*, 22/2 (2005) 87-93.
- Ansari, Bazmee, Sayyid Ahmad Shahid in the Light of his letters, *Islamic Studies*, 15/4 (1976), 231-245.
- Ansari, A. S. Bazmee, "İsmail Şehid", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001) 23/124.
- Aydın, Ahmed, Şah Veliyyullah ed-Dihlevi ve Dihlevilik (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2023).
- Aziz, Ahmed, *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları*, çev. Latif Boyacı, İstanbul: İnsan Yayınları, I. Baskı, 1995.
- Bahâuddin, Muhammed, *Tarih-i Ehl-i Hadis*, Dehli: Mektebe-i İslamiyye, 2008.
- Birişik, Abdülhamit, *Hint Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Brown, Daniel W, *Rethinking Tradition in Modern Islamic Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Bulut, İsmail, Şah Veliyyullah Dehlevi'nin Kelami Görüşleri, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, 2007).
- Bulut, İsmail, Dehlevi Düşüncesinde Mistik Yapı ve Rüya Kavramının Önemi, *Kelam Araştırmaları*, 9/2, (2001), 77-92.
- Elvâî, Muhyiddin, *ed-Da'vetü'l-İslamiyye ve tatavvuruba fi şibbi'l-gârrati'l-Hindiyye*, , Dımaşk: Daru'l-Kalem, 1986.

- En-Nemr, Abdülmün'im, *Tarihu'l-İslam fi'l-Hind*, Beyrut: Müessesetü'l-Câmi'iyye, 1981.
- Fazlurrahman, *İslam*, çev. Mehmet Dağ- Mehmet Aydın, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Gabarieau, Marc, Sûfilere yönelik eleştiriler: Ondokuzuncu yüzyılın başlarında Hindistan'daki Tartışmalar, çev: Abdurrezzak Tek, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1 (2008), 297-313.
- Görgün, Tahsin, "Tecdid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yayınları, 2011) 40/ 234-239.
- Hunter, W.W, *Indian Musalmans*, Trubner and Company, 1876.
- Haroon, Sena, Reformism and Orthodox Practise in Early Nineteenth Century Muslim North India: Seyyid Ahmed Shaheed Reconsidered, *Journal of the Royal Asiatic Society*, 21/2 (2011), 177-198.
- Hasan Han, Sıddık, *Ebcedü'l-Ulûm*, 3, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1889.
- Haseni, Abdulhay b. Fahrudin, *el-İ'lam bimen fi Taribi'l-Hind Mine'l-A'lam*, Beyrut: Daru'l-İbn Hazm, 1999.
- Hedayetullah, Muhammed, *Sayyid Ahmad: A study of the religious reform movement of Sayyid Ahmad of Ra'e Bareli*, Montreal: McGill University, Institute of Islamic Studies, 1968
- <https://www.firstpost.com/india/syed-ahmad-rai-barelvi-and-the-18th-century-mujahidin-movement-in-the-indian-subcontinent-2790982.html> (erişim tarihi, 03.10.2023).
- İkram, Şeyh Muhammed, *Mevc-i Kevser*, Lahor: İdâratü Sekâfeti İslamiyye, 2003.
- İlhan, Mehmet, Şah Veliyyullah Dihlevi'nin Kelami Görüşleri, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2007).
- Kadir, Altaf, Seyyid Ahmad Bareilvi: *His Movement and Legacy from the Pukhtun Perspective*, New Delhi: Sage Publications, 2015.
- Kaplan, İbrahim, Muhammed İkbâl'in Islahat Projesinde İnsanın Kaderi Problemi, *Kelam Araştırmaları*, 1/1, (2003), 71-88.

- Kaplan, İbrahim, M. İkbâl'in Tevhîd Yorumu: Tevhîd İnançının Dinamik Yapısı, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/1, (2007), 83-101.
- Kavak, Özgür, Tecdid mi, Yeniden İnşa mı? Şah Veliyyullah Dihlevî'den Muhammed İkbâl'e Hind Alt Kıtasında İctihad ve Taklide Farklı Yaklaşımlar, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 17, (2011), 193-206.
- Khan, İqtidar Alam, The Wahabis in the 1857 Revolt: A Brief Reappraisal of Their Role, *Social Scientist*, 41/5/6 (2013), 15-23.
- Kurtuluş, Rıza, "Ahmed Şehid", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1989) 2/134-135.
- Küçük, Abdurrahman, "Sihizm", *AÜİFD*, 28 (1986), 391-417.
- McLeod, W. H, *Guru Nanak and the Sikh religion*, Delhi: Oxford University Press, 1968.
- Metcalf, Barbara Daly, *Islamic Revival in British India: Deoband, 1860–1900*, Princeton: Princeton University Press, 1982.
- Mujeeb, M, *The Indian Muslims*, London: Ruskin House, 1916.
- Nagma, Nagma, Impact of the Ahl-e Hadıth Movement on Contemporary Muslim Society in India: Aligarh Muslim University, India, Doktora Tezi, 2015.
- Pearson, Horlan, *Islamic Reform and Revival in Nineteenth Century India: The Tarigab-ı Muhammediyah*, New Delhi: Yoda Press, 2008.
- Qureshi, M. Naeem "Tarikat-ı Muhammediyye", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011) 40/106.
- Riexinger, Martin, How Favourable is Puritan Islam to Modernity? A Study of the Ahl-i Hadis in Late Nineteenth/Early Twentieth Century South Asia, *Colonialism, Modernity and Religious Identities: Religious Reform Movements in South Asia*, Editör. Gwilym Beckerlegge. 147-165. New Delhi: Oxford University Press, 2008.
- Şehid, İsmail, *Reddül-ışrak*, thk: Muhammed Uzeyr Şems, Pakistan: Mektebe-i Selefiyye, 1988.
- Şehid, İsmail, *Sırat-ı müstakim*, ter. Mevlana Muhammed İkrâm, İslami Akademi, Lahor, t.y.

Titus, Murray.T, *Indian Islam*, London: Oxford University Press, 1939.

W. Owen Cole and Piara Singh Sambhi, *The Sikhs: Their Religious Beliefs and Practices*, New Delhi: Vikas Publishing House, 1978.